

5. Давыдов Ю. Н. Тоталитаризм и вопросы трудовой этики / Ю. Н. Давыдов // Вопросы философии. — 1992. — №1. — С. 18 — 19.
6. Коррациори Г. Этика и экономика: вопрос открыт / Г. Коррациори // Вопросы экономики. — 1993. — №8. — С. 17 — 28.
7. Кравченко А. И. концепция капитализма М. Вебера и трудовая мотивация / А. И. Кравченко // Социологические исследования. — 1997. — №4. — С. 76 — 81.
8. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон // Социологические исследования. — 1992. — №2. — С. 120 — 128.
9. Оссовская М. Рыцарь и буржуа / М. Оссовская. — М., 1987.
10. Тоффлер О. Сдвиг власти. Знание, богатство и насилие на пороге XXI века. Цит. по Зуев К. А. Рецензия // Вопросы философии. — 1993. — №7. — С. 184 — 191.

Надійшла до редколегії 24.12.2009 р.

УДК 130.3(091)

М. В. ДЯЧЕНКО

ЛЮДИНА, СЕНС ЇЇ БУТТЯ ТА ПРОБЛЕМА ЩАСТЯ (світоглядні ідеї у філософії Б. Паскаля та Ж. О. Ламетрі)

Розглядаються філософські погляди французьких мислителів Б. Паскаля та Ж. О. Ламетрі на місце і роль людини у Всесвіті, акцентується увага на окремих етичних проблемах людського буття.

Ключові слова: людина, Всесвіт, природа, розум, почуття, віра, сенсуалізм, раціоналізм, сенс буття, щастя.

Рассматриваются философские взгляды французских мыслителей Б. Паскаля и Ж. О. Ламетри на место и роль человека во Вселенной, акцентируется внимание на отдельных этических проблемах человеческого бытия.

Ключевые слова: человек, Вселенная, природа, разум, чувство, вера, сенсуализм, рационализм, смысл бытия, счастье.

The philosophic ideas of French philosophers B. Pascal and J. O. de La Mettrie concerning the place and the role of a human being in the Universe are examined, the attention is paid to the separate ethic problems of human existence.

Key words: a human being, the Universe, nature, reason, sense, faith, sensualism, rationalism, the sense of being, happiness.

Історичний період кінця XVI — початку XVIII ст. в західноєвропейській цивілізації не випадково називають Новим часом. У суспільному розвитку цього часу відбуваються суттєві якісні зміни в економічній, політичній і духовній сферах країн Європи. З розширенням виробництва, все інтенсивнішим використанням мануфактур і механізмів, розвитком судноплавства та тісно пов'язаною

з ним світовою торгівлею на історичній арені все більше стверджує себе нова соціальна сила — буржуазія, тобто активні, ініціативні, підприємливі люди, які намагаються раціонально влаштувати життя. Ранні буржуазні революції в Нідерландах, Англії відображали ці процеси, сприяли розвитку історичної ініціативи нових соціальних верств.

Прискорений розвиток виробництва з необхідністю зумовлював пріоритетність науки, яка безпосередньо пов'язана з виробництвом і життєдіяльністю людини. Наука як форма суспільної свідомості відігравала значну роль у життя суспільства на всіх етапах його історичного буття, починаючи ще із стародавніх часів. Але в її розвиткові час від часу відбуваються суттєві якісні зміни, які, з одного боку, поступово підготовляються певними чинниками власної еволюції, з іншого — зумовлюються соціально-економічними факторами. Саме в XVII ст. постала необхідність корінних перетворень у природознавстві та гуманітарних науках. Від науки очікували конкретних практичних рекомендацій щодо життєдіяльності окремої людини, розбудови життя суспільства, яке все більше оновлювалося й ускладнювалося. Математика та механіка в природознавстві, логіка і філософія в гуманітарній сфері — це ті науки, які, на думку багатьох мислячих людей, були здатні допомогти європейській цивілізації зробити крок уперед. Саме на їх ґрунті можна порушувати і вирішувати питання методології пізнання, співвідношення знання та віри, чуттєвого й раціонального, практики та теорії.

XVII ст. — час діалогу і компромісів між наукою та релігією, світською і релігійною культурою. Релігійний світогляд, який був пануючим у суспільній думці людей Середньовіччя й епохи Відродження, частково відходить на другий план, але не настільки, щоб поступитися атеїзму. Мислителі дотримуються позиції компромісу: надаючи належне релігійній вірі, не заперечуючи ролі церкви в житті людей, визнаючи існування Бога як творця природи і людини, вони обґрунтовують необхідність поглиблення та розширення знань, усебічного розвитку світської культури. Домінуючою формою світогляду стає деїзм або пантеїзм, які дозволяють, не заперечуючи буття Бога, визнавати велич і могуття Природи та її найвищої істоти — Людини.

У середині XVIII ст. у Франції і трохи пізніше в Німеччині виникає широкий суспільний рух — Просвітництво. Власне, започатковане ще з XVII ст., серед його засновників були Френсіс Бекон, Декарт, Паскаль, Ламетрі. Представники Просвітництва — Вольтер, Руссо, Даламбер, Дідро, Гельвецій, Гольбах багато зробили для створення «Енциклопедії наук, мистецтв і ремесел». Основний зміст цього суспільного руху — критика: феодальних поглядів, релігійного марновірства, схоластики як форми філо-

софствування, авторитетів та ін. Філософська форма ставлення філософа-просвітителя до дійсності — її заперечення з позиції розуму. Невипадково XVIII ст. називали століттям розуму і заперечувальних доктрин. М'якою, а інколи й обережною формою заперечення існуючої дійсності був сумнів як методологічна основа скептицизму. Попередники просвітників — представники скептицизму у Франції, Мішель де Монтень (XVI ст.), П'єр Бейль (XVII ст.), видатний учений-енциклопедист Б. Паскаль, осмислюючи проблему людина та природа, розглядають її відповідно до морально-релігійних концепцій, можливості розуміння з позиції розуму й науки.

Серед видатних філософів Нового часу чільне місце належить французові Блезу Паскалю (1623–1662 рр.). Його наукова діяльність значною мірою зумовлена певними основоположними ідеями Декарта в галузі математики, фізики, фізіології та філософії, з якими він не завжди погоджувався і навіть полемізував. Значний вплив на становлення Б. Паскаля як ученого мав його батько — Етьєн Паскаль, що товаришував і листувався з такими видатними науковцями, як Мерсенн, Галілей, Гюйгенс, Торрічеллі, Декарт та ін. У шістнадцять років Б. Паскаль виявив себе як видатний учений-теоретик у галузі математики. Але він був і видатним практиком-експериментатором: сконструював обчислювальну машину, на основі експериментів обґрунтував гідростатику як науку, мав художній хист, добре володів мистецтвом слова, полеміки, логічної аргументації.

Як і багато інших мислителів, Б. Паскаль на певному етапі свого розвитку пережив духовну кризу, відійшов від наукової діяльності. Головним предметом його роздумів стали релігійно-етичні проблеми життя людини, сенс її буття, місце і роль у Всесвіті, ставлення до Бога. Ця проблематика відображена в зібранні есе й афоризмів «Думки» та полемічному анонімному творі «Листи до провінціала».

Ще в молодому віці Б. Паскаль, ознайомившись з янсенізмом, перейшов на ідейні позиції цього вчення. Голландський теолог Корнелій Янсеній (або Янсен), посилаючись на Августина Блаженного, намагався в лоні католицизму відродити (на зразок протестантів) стародавню християнську віру, яка ґрунтувалася б на особистісній моралі Святого письма, суворо дотримувала б християнських заповітів, не втручалася б у світське життя, орієнтувала віруючих на скромне земне існування, висувала за основну мету плекання любові до Бога через молитву і палке релігійне почуття. Янсєністи осуджували дії офіційної католицької церкви на чолі з папою римським за відхід від істинно християнських принципів віри, особливу увагу приділяли критиці теорії і практики єзuitів (на це були спрямовані паскалівські «Листи до провінціала»).

Духовним центром янсеністів у Франції став жіночий монастир Пор-Рояль. Саме в контексті цих обставин і формулює основні ідеї своєї філософії Б. Паскаль.

Для цього мислителя характерним є загострене трагічне світовідчуття. Перед нами трагедійний діалектик, один із яскравих представників «трагічної діалектики». У центрі його уваги — людина як окрема особистість і як космічний суб'єкт. По-перше, людина від природи приречена на подвійне існування. З одного боку, вона — утілення матеріальної субстанції, плотська істота, котрій притаманні фізіологічні та психічні процеси. Це споріднює її з усіма представниками тваринного світу, принижує, низводить до примітивної тварини. З іншого боку, людина — розумна істота, і ця обставина відділяє її безмежною прірвою від найдосконалішої тварини й надає статусу космічної істоти. «Що мені робити, — запитує філософ, — мої очі затьмарені імлюю. Вважати себе мізерною істотою чи вважати себе богом?»

По-друге, зважаючи на сталу традицію раціоналістичного скептицизму, Б. Паскаль глибоко песимістично оцінює місце, роль і можливості людини як мислячої істоти. Чи може людина, обмежена в просторі і часі, пізнати безмежний у просторі і часі, холодний і непривітний Усесвіт, у якому вона — лише малесенька частинка, піщинка в безмірному всепоглинаючому потоці Буття? На це одвічне запитання Б. Паскаль дає заперечливу відповідь. Але як діалектик він усе ж не переступає межу скепсису і не впадає в абсолютний негативізм. У його «Думках» стосовно сутнісного виміру людини фіксуються антиномії: «нікчемність» і «сила розуму», «покора» та «велич». Хоча людина й нездатна пізнати світ, але вона має розум, завдяки якому, за висловом Сократа, «знає, що нічого не знає». Б. Паскалю належить метафоричний вислів: «Людина — це мисляча очеретинка». Не в досягненні безмежного космічного простору людина повинна самостверджуватися і шукати свою гідність, а в силі та правильності думки. Адже оволодіння безмежними просторами не надає людині ніякої переваги. Безмежний Усесвіт поглинає її, маленьку частинку. Але людина думкою охоплює весь Усесвіт і в цьому — її велич і достоїнство. Велич людини настільки очевидна, підсумовує філософ, що вона з очевидністю є немовби наслідком її нікчемності. Людина — лише очеретинка, але це мисляча очеретинка, яка усвідомлює себе і своє місце у Всесвіті.

«Таким чином, — зауважує Б. Паскаль, — наша достойність у мисленні. Ось що повинно нас звеличувати, а не простір і час, яких нам не заповнити. Будемо ж намагатися гарно мислити: ось начало моральності» [2, с. 28].

Усе ж розум людину ставить над прірвою всепоглинаючого Універсуму, людина відчуває себе самотньою і покинутою, вона пере-

буває в стані перманентного жаху, нудьги і відчаю. Людина тікає від самої себе і намагається відволікатися, вдаючись до гри, розваг, суспільної діяльності та ін. «Ось чому ми і шукаємо жіночого товариства, йдемо на війну, намагаємося обіймати високі посади: не тому, що в усьому цьому дійсно є щастя, і ми віримо, начебто істинне благополуччя в грошах, які можна виграти в карти, або в зайці, якого ми гонимо на полюванні. Ми відмовилися б прийняти таке щастя, якби воно було запропоноване саме по собі. Ми шукаємо не кволого і спокійного буття, яке не позбавляє від думок про наш тяжкий стан. Нас манять не небезпеки війни, не труднощі і слава та високі посади; нам потрібна суєта, яка б відволікала нас і не залишала місця для неприємних думок» [2, с. 63]. Таким чином, Б. Паскаль задовго до К'єркегора й інших мислителів формулює окремі суттєві ідеї екзистенційної філософії. Який же вихід з цього трагічного стану? Розум, вважає Б. Паскаль, тільки констатує трагізм людського буття і не рятує людину. Єдиний вихід — це шукати захисту і заспокоєння в Бога. Не розум, а віра, не логіка інтелекту, а одкровення і сердечне почуття — допоможуть людині знайти себе й ствердитися в цьому світі. Ми пізнаємо істину не тільки розумом, але й серцем. Спасіння душі можливе лише через перехід від логіки розуму до релігійного сердечного почуття. Так вважав Б. Паскаль, але практично, в реальному особистому житті, йому — раціоналісту-науковцеві перейти на позиції віруючої людини було дуже складно. Як зауважував Ж.О. Ламетрі, «... великий геній Паскаль... намагався вірити» [1, с. 161, 293] і просив у Бога допомоги щодо вирішення цього інтимного для нього питання.

Б. Паскаль пропонує людині своєрідне парі: визнати чи заперечити існування Бога. Чим ризикує людина, визнаючи існування Бога? Нічим, — відповідає Паскаль, — а виграш може бути принципово важливим — спасіння душі, душевний спокій. Атеїст же залишається в програші. Людина може визнавати Бога, будучи раціоналістом. Але істинної віри вона досягне лише в тому разі, коли прийде до Бога через сердечне почуття. Отже, тільки Бог дає спасіння і надію, віра — єдиний засіб виходу людини зі стану відчуженості та покинутості у світі.

Інший видатний французький мислитель — Ж. О. Ламетрі — також багато уваги приділяв питанням визначення стратегії життя людини, сенсу її буття, шляхів досягнення людського щастя. Як і Б. Паскаль, цей філософ у ранньому віці виявив великий інтерес до природознавства. Згодом він став вченим-медиком, практикуючим лікарем, але це не заважало йому вийти на вищий рівень усеосягнення феномена людини як вищого творіння природи. Усупереч існуючим на той час у Франції атмосфері консервативного мислення і різним заборонам матеріалістичних та

атеїстичних ідей Ж. О. Ламетрі разом з Вольтером закладав фундамент просвітницького руху у Франції, до якого згодом долучилися молодші за нього філософи — П. Гольбах, Д. Дідро, К. Гельвецій та ін. Як автор філософських праць: «Трактат про душу», «Людина — машина», «Людина — рослина», «Тварини — більше, ніж машини», він набув скандальної слави. З критикою його праць виступили навіть прогресивні мислячі просвітники, але це не зломало філософа, він твердо обстоював свої переконання в полеміці з численними опонентами.

У цій статті розглядаються лише окремі його філософські ідеї — переважно філософсько-етичні, викладені ним у працях «Трактат про душу», «Анти-Сенека, або роздуми про щастя» та «Система Епікура».

Свою першу наукову працю «Трактат про душу (природнича історія душі)» Ж. О. Ламетрі розпочинає з думки, що сутність душі людини є і завжди залишиться невідомою, як і сутність матерії і речей. Ні Арістотель, ні Платон, ні Декарт, ні Мальбранш не роз'яснять, що таке душа, але безперечним є той факт, що душа і тіло — це єдине ціле й окремо їх можна уявити хіба що в абстракції. «Душа і тіло були створені одночасно, немовби одним змахом руки», — зазначає Ж. О. Ламетрі [1, с. 58]. Сутність невід'ємна від існування, отже, жива матерія як свою сутність має душу. Саме вона і є життєвим началом цього виду матерії, що ж стосується всієї матерії в цілому, то нам невідомо, зауважує філософ, чи притаманна їй потенційна властивість чуттєвості, чи, можливо, ця властивість характерна лише для певним чином організованих матеріальних форм. Отже, субстанціональною формою матеріальних феноменів є здатність до відчуття. Ґрунтуючись на вченнях стародавніх (у першу чергу, античних) мислителів, Ламетрі розрізняє три види душі: рослинну, чуттєву і розумну. Щодо першого виду, то вона є субстанціональним началом для флори і фауни та не зовсім позбавлена розумності. Чуттєва душа реалізує свою субстанціональність у п'яти відомих формах чуттів, фізіологічною основою яких є мозок і нервова система біологічного організму. Із цих чуттєвих властивостей у людини виникає здатність мислення. Властивостями, що притаманні розумній душі, Ж. О. Ламетрі вважає такі: інтелектуальне сприйняття, свобода, увага, роздуми, упорядкування і розміщення ідей, дослідження та судження. Усі вони цілком залежать від здатності душі до відчуття. Отже, Ж. О. Ламетрі міцно стоїть на позиціях сенсуалізму й солідаризується з принципом: «*Nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu*» («Немає нічого в інтелекті, чого би раніше не було в чутті»). Як і Д. Локк, він наголошує: ідеї виникають завдяки чуттям та саме вони є єдиним можливим джерелом нашого пізнання. Цю думку він конкретизує в таких положеннях: «Немає надійніших

керівників, ніж наші чуття. Вони є моїми філософами. Скільки б поганого про них не говорили, тільки вони можуть висвітлити розум у пошуках істини: саме до них належить звертатися, якщо серйозно намагатися її пізнати» [1, с. 58].

У висновках «Трактату про душу» Ж. О. Ламетрі формулює основні концептуальні ідеї стосовно співвідношення чуття та розуму в пізнавальній здатності людини:

«Без чуттів немає ідей.

Чим менше чуттів, тим менше ідей.

Чим менше виховання, тим менше ідей.

При відсутності чуттів немає ідей».

І далі він формулює висновок, у якому містяться основні його теоретико-методологічні підходи до розуміння сутності людини та природи: «Ці принципи є неминучими висновками з усіх спостережень і дослідів, що є міцною основою цього твору. Отже, душа суттєво залежить від органів тіла, разом з якими вона виникає, зростає і старіє. Через це їй належить бути причетною і до смерті (Лукрецій Кар)» [1, с. 143].

Зважаючи на ці настанови, звернемося до деяких етичних і антропологічних міркувань Ж. О. Ламетрі стосовно місця і ролі людини в природі, сенсу її буття. Зауважимо, що вони цілком природно мають антираціоналістичне спрямування.

Однією з програмних праць щодо етичних поглядів Ж. О. Ламетрі є його твір «Анти-Сенека, або роздуми про щастя». Сенека — найвідоміший з давньоримської школи стоїків мислитель — висловив у межах раціоналістичного світобачення певні етичні принципи, яким належить слідувати людині, що керується в житті здоровим глузом. Ось як передає основні етичні ідеї стоїків Ж. О. Ламетрі: «Жити спокійно, без честолюбства і бажань, користуватися багатством, не марнувати, а зберігати його; не відчувачаючи занепокоєння, втрачати його без жалю; керувати ним, замість того, щоб бути його рабом; не піддаватися дії пристрастей, а ще краще не мати їх з усім; бути задоволеним як в убогості, так і в достаткові, як у прикростях, так і в радощах; зберігати сильну й здорову душу в слабкому і хворому тілі; не мати ні страху, ні боязні; бути вільним від будь-якого неспокою, презирати втіхи й насолоди, сприймати насолоди і багатство, не прагнучи їх; нарешті, досягати добродійності засобом пізнання істини — ось що є найвищим благом і, як його наслідок, — абсолютне блаженство для Сенеки і стоїків узагалі» [1, с. 241–242].

Ж. О. Ламетрі скептично, а іноді й саркастично ставився до наведених Сенекою правил життя, розуміння людського щастя і зрештою — смислу буття окремої людини. «Так будемо ж антистоїками!» — закликав він. Раціоналістичній етиці стоїків він протиставляв етику, що ґрунтується на сенсуалістичній основі. Щастя

і смисл життя не можна визначати у відриві від тілесності, чуттєвої природи людини. «Щастя, що залежить від нашої тілесної організації, — найтривкіше: його найскладніше скрушити; воно майже не потребує підкріплення, будучи найпрекраснішим даром природи. Проти нещастя, що спричиняється тим же чинником, немає ніяких ліків, якщо не рахувати маловпливових паліативів» [1, с. 243]

Чи можна вважати щастям відсутність страху і бажань, зневагу до життя, слабке і хворе тіло? Такий стан душі й тіла Ж. О. Ламетрі називає «негативним щастям» і як альтернативу висуває своє розуміння цієї етичної категорії: «Мати для свого користування гарну статуру, красу, розум, витонченість, таланти, почесні, багатство, здоров'я, задоволення, славу — ось у чому полягає дійсне і цілковите щастя» [1, с. 243].

Оскільки стоїки і, зокрема, Сенека, пов'язують зміст життя, перш за все, з його інтелектуальним наповненням, Ж. О. Ламетрі саркастично зауважує: «Схоже на те, що розум примушує страждати... Розмисли можуть збільшити щастя, але вони не створюють його, як пристрасть не створює насолоди». [1, с. 246–247].

Філософ вдається до роздумів: скільки людей, яких світ вважає найрозумнішими, наприклад, Сенека, не були щасливими завдяки своєму розумові, який спонукав його до болючих думок; скільки випадає на одну веселу думку журливих думок і глибоких розчарувань. І все це спричинено, на думку Ж. О. Ламетрі, раціоналізмом стоїків і навіть таких видатних сучасників, як Р. Декарт.

Джерелом щастя є радість життя, радість душі, основою — наші чуття. «Якщо все зважити, — зазначає він, — то рішення достойне мудреця — це обмежитися нинішнім, як таке, що підвладне нам; за такої думки немає ніяких незручностей, немає піклування про майбутнє. Зайнятий виключно тим, щоб добре завершити вузьке коло життя, почуваш себе щасливим у тому, що живеш не тільки для себе, але й для своєї батьківщини, для свого короля, взагалі для людства, служінням якому пишашся. Приносячи щастя суспільству, водночас створюєш і своє власне щастя» [1, с. 254].

Але філософ запобіжливо зауважує, що щасливе життя не суперечить розумові, у тому разі, якщо він поводить природно, тобто діє в злагоді з природою. Освічена та вихована людина, що живе гармонійним життям, не ігнорує своєї чуттєвої натури, має більше шансів бути щасливою. «За інших рівних умов, — констатує він, — освічений учений буде вочевидь щасливішим, ніж неук» [1, с. 251].

Будучи послідовником учення Епікура і критикуючи стоїків за їх зневажливе ставлення до цінностей чуттєвого життя, Ж. О. Ламетрі намагався виробити таку систему етичних поглядів, яка б гармонійно поєднувала ідеї цих двох філософських шкіл. Гармонія розуму та чуття — ось що потрібно, на його думку, для оптимально організованого життя людини. «Епікур, Сенека, Епиктет,

Марк Аврелій і Монтень — ось мої лікарі в нещасті: їх мужність — ліки в біді», — заявляє він. Осмислюючи такі «вічні» філософські проблеми, як життя і смерть, сенс буття, щастя та нещастя, любов і ненависть, життєві насолоди та страждання, він вважає, що саме філософія стоїків стане нагоді людині, яка втратила волю до життя і наполегливо шукає життєві орієнтири. Ось як він характеризує це вчення: «Стоїцизм, над яким стільки разів насміхалися і який піддавали шельмуванню, дає нам в руки перемагаючу зброю. Він створює для нас щось на кшталт гавані, в якій можна полагодити понівечене бурєю судно. Чи можна знайти кращий компас і корисніше застосування для наших сил? За його допомогою я навчаюся боротися, стаючи атлетом, достойним бути поряд з іншими. Щоби не загинути в бурях життя і не бути знищеним, необхідно тільки скористатися мускулами розуму» [1, с. 268].

Викладаючи свої етичні погляди в контексті системи Епікура, Ж. О. Ламетрі наочно демонструє, як поєднати думки Епікура про насолоду принадами, що їх створює життя, з ідеями про плинність буття, мужнє ставлення до життєвих випробувань — нещастя, хвороби, смерті, про переборення страху і неспокою. Наводимо лише деякі із його роздумів: «Якщо ви боїтеся смерті, якщо ви занадто опікуєтеся життям, то ваші останні хвилини будуть жахливими; вона — страшна для того, хто її боїться». «Перестанемо ж думати про згубний меч, що повис над нашою головою. Якщо ми не можемо дивитися на нього без бентеження, забудемо ж про те, що тримається він на одній ниточці. Будемо спокійно жити, щоб спокійно померти». «Відкладати насолоду до зими свого життя рівнозначно відкладанню їжі за обідом до того часу, поки приберуть зі столу. За цією зимою вже не буде ніякої іншої пори року. Холодні північні вітри віятимуть до кінця життя; радіощі не менше стигнуть у наших серцях, ніж соки в наших судинах».

«Насолоджуватимемо нинішнім: у ньому — усе наше життя. Прожиті нами роки вмерли для нас; майбутнє ще не прийшло, воно не більше в нашій владі, ніж минуле, якого вже немає. Якщо ми не скористаємося тими насолодами, що маємо, і будемо уникати їх, а вони нині начебто шукають нас, то настане день, коли ми марно шукатимемо їх, тому що вони, у свою чергу, втікатимуть від нас» [1, с. 372–378].

До речі, в останній етичній настанові Ж. О. Ламетрі наслідує свого попередника М. Монтеня, який висловлював подібні думки: «Необхідно вчепитися і зубами нашими й кігтями в ті насолоди життя, які роки виринають у нас з рук одну за одною» [1, с. 482].

Отже, обидва мислителі — Б. Паскаль і Ж. О. Ламетрі — репрезентують один і той же історичний час — епоху Просвітництва, одну і ту ж ментальність французької нації, діяльність кожного з них тісно пов'язана з науковими дослідженнями, експеримен-

тами — і все ж їхні світогляди, етико-антропологічні концепції кардинально різняться. Перший з них — раціоналіст, апологет розуму, що сприймає світ і людину в ньому в парадигмі космічного мислення, другий — сенсуаліст, апологет чуттєвого досвіду, скептично налаштований стосовно значення «вічних» проблем філософії. Першому характерні трагічне світовідчуття, антиномічність у розумінні ролі і місця людини у Всесвіті, другому — оптимістично-гедоністична налаштованість щодо сенсу людського життя. Світогляду Б. Паскаля більше імпонує філософія стоїцизму, Ж. О. Ламетрі ж репрезентує епікуреїзм. Б. Паскаль здійснює еволюцію від наукового і філософського раціоналізму до кордофілософії і релігійної віри (аутентичного християнства), Ж.О. Ламетрі прямує в напрямку пом'якшення свого сенсуалістичного гедонізму до діалектичного синтезу стоїцизму й епікуреїзму. «Така моя концепція життя і смерті, — зауважує він. — Стосовно перебігу життя я завжди буду прихильником насолод, стосовно наближення смерті — твердим стоїком» [1, с. 381].

Що ж до віри в Бога, яка, на думку Б. Паскаля, — єдине, що може врятувати людину від трагізму буття, то Ж. О. Ламетрі, скептично оцінюючи деїзм, залишає питання про існування Бога відкритим. Який би висновок не сформулював філософ, — вважає він, — це аж ніяк не вплине на вирішення людиною своїх проблем: для її спокою абсолютно байдуже, вічно існує матерія, чи вона створена, є Бог чи його немає. Безумством було б мучитися над тим, чого неможливо пізнати і що ніяк не вплине на бажання людини бути щасливою, навіть якби вона й досягла мети у вирішенні цих одвічних філософських питань.

Список літератури

1. Ламетри Ж. О. Сочинения / Ж. О. Ламетри. — М. : Мысль, 1983. — 509 с.
2. Паскаль Б. Мысли / Б. Паскаль. — М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, Изд-во ЭКСМО-МАРКЕТ, 2000. — 368 с.

Надійшла до редколегії 18.12.2009 р.

УДК 130.2+101.9

Н.Є. ШОЛУХО

ІНШИЙ ЯК ДЖЕРЕЛО МАЙБУТНЬОГО: ЕТИКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ — ОСНОВА КОНЦЕПЦІЙ КУЛЬТУРИ ПОВСЯКДЕННОСТІ ЕМАНЮЕЛЯ ЛЕВІНАСА

Досліджується категорія відповідальності у філософії Левінаса як етична настанова сучасності. Розглядаються категорії свідчення, заручника та Іншого як такі, що зумовлюють культуру повсякденності.